

מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון *

מאת

יעקב מנצור

1§ ידיעותינו על סדר המלים בפסוק העברי, הן של המקורות הן של ימינו, מעטות הן. פרק זה, הודן בבעיה אחת על-פי קורפוס מסוים מתוך כתבי הסופר ש"י עגנון, עשוי לתרום לקידום המחקר בתחום זה, ואולי ימריץ חוקרים להוסיף ולבדוק שיטתית גם מקורות אחרים, עד שיהא בידינו תיאור מקיף ונאמן של סדר המלים בכלל בפסוק העברי.

הדיון בפרק זה מבוסס על חומר, שלוקט מתוך "והיה העקוב למישור" (פרק א) ומתוך "תמול שלשום" (פרקים שונים). ניתנה הדעת גם לשינויים שנעשו ממהדורה למהדורה. אך בכל מקום שלא היה השינוי חשוב לענייננו, הובאה המהדורה האחרונה בלבד, שלא לסרב את המובאות יתר על המידה.

הסיפורים הנ"ל במהדורותיהם השונות נזכרים כאן בקיצורים הבאים א:

וה/עב = והיה העקוב למישור, יפו תרע"ב.

וה/עט = והיה העקוב למישור, ברלין תרע"ט.

וה/צא = והיה העקוב למישור, כל סיפוריו של ש"י עגנון, כרך ג, מאז ומעתה,

ברלין תרצ"א.

וה/יג = והיה העקוב למישור, כל סיפוריו, כרך ב, אלו ואלו, ירושלים תשי"ג.

תמ/צד = תחילתו של יצחק, ספר השנה של ארץ-ישראל לשנת תרצ"ד. העורך:

פ. לחובר, תל-אביב (עמ' 21—32).

* מאמר זה הוא בעיקרו פרק מתוך עבודת-מחקר על תחביר לשונו של ש"י עגנון, שנכתבה לשם קבלת התואר ד"ר לפילוסופיה באוניברסיטה העברית. כאן מובא הוא בשינויים רבים לאחר בדיקת חומר נוסף, תודתי נתונה לפרופ' חיים רבין, שבהדרכתו נכתבה עבודת-המחקר. 1 בעיות אחרות בסדר המלים אצל ש"י עגנון, כגון סדרם של המשלימים וכיו"ב, נדונו בעבודת-המחקר הנ"ל, ובדעתי לכוללן בספר על לשונו של ש"י עגנון, שיצא א"ה בקרוב. וא את רשימת כל המקומות, שנתפרסמו בהם פרקים מתוך הסיפור תמול שלשום לפני הופעתו בשלימותו, קיבלתי מפרופ' א' בנד, והריני מודה לו עליה.

תמ/צה = בלק, ספר השנה של ארץ-ישראל לשנת תרצ"ה. העורך: אשר ברש. תל-אביב (עמ' 11—24).

תמ/א = עורו של בלק, קובץ הוצאת שוקן לדברי ספרות, תל-אביב תש"א (עמ' 14—66).

תמ/ד = ראשית הדברים, לוח הארץ לשנת תש"ה. תל-אביב 1944 (עמ' 127—148).

תמ/ה = בבית הצייר, לוח הארץ לשנת תש"ו. תל-אביב 1945 (עמ' 153—160).

תמ/ו = תמול שלשום. כל סיפוריו, כרך ט, ירושלים תש"ו.

אחרי שם הספר בקיצור הנ"ל נרשם מספר העמוד, ואחריו ציון שלישי העמוד. כל עמוד חולק לשלושה שלישים, ואלה צוינו בספרות: 1 (=שליש ראשון), 2 (=שליש שני), 3 (=שליש שלישי); או באותיות: א, ב, ג. אם העמוד נמנה באות, ציון השליש בספרה; אם נמנה בספרה, ציון באות. כגון יא = עמוד ראשון; 3ב = עמוד 3, שלישי שני. החלוקה לשלישים היא על-פי אומדן ולא בדיוק מתימאטי.

הסימן < מורה על שינוי שחל ממהדורה למהדורה.

הסימן = מורה שהנוסח בשתי המהדורות שווה.

המונח "פעל" או "פ" כולל בפרק זה את הצורות "פעל", "יפעל" ובינוני, שיש נושא בצירופן (להוציא "לפעול" וציווי, שאין נושא בצירופן). הבינוני לא הופרד מצורות "פעל" ו"יפעל", משום שבבעיה זו הנידונה כאן לא נראה הבדל בהתנהגותם. הטיפוס "פנ", שבו עוסק פרקנו זה, מכון לפסוק שבו קודם הפועל (=פ) לנושא (=נ), כגון: "הלך יצחק"; בניגוד לטיפוס "נפ", שבו הנושא קודם, כגון "יצחק הלך". שיש לדון בו בנפרד².

מקומו של הנושא נידון כאן רק בין המשלימים הבאים אחרי הפועל; המשלימים הקודמים לפועל אינם מובאים כאן בחשבון.

28 בשאלת מקומו של הנושא אחרי הפועל בטיפוס "פנ", יש להבחין בין נושא שהוא כינוי גוף, לבין נושא שאינו כינוי גוף. נושא שהוא כינוי גוף (אני, אתה, הוא וכד') בא לעולם מיד אחרי הפועל, ושום מלה אינה קודמת לו אחרי הפועל, אף לא אלה החוצצות בדרך-כלל בין הנושא שאינו כינוי גוף לבין הפועל. כגון:

מודיע אני אותך (תמ/ו 310ג), רואים הם אותו (שם 181ב), שמכיר

אני בו (וה/עב 6ב), שמגישה אני לך (שם 8ב), מהלך הוא לו

(תמ/ו 521ב). "לר" כאן דאטיבוס אתיקוס (!), נתכעסו הם עליו (תמ/ו

517ג), מבקשת את כאן (תמ/ו 599ב).

לעומת זאת, נושא שאינו כינוי גוף — יש צירופים מסוימים החוצצים בינו לבין

2 בעבודת-המחקר הנ"ל יוחד פרק גם לטיפוס "נפ", אף נבדק ההבדל שבין "נפ" לבין "פנ".

[3] מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון

הפועל, כפי שיפורט להלן. מכאן ואילך עד סוף פרק זה לא נעסוק עוד בנושא כינוי גוף, שהרי מקומו קבוע בטיפוס "פנ". המונח "נושא" או "נ" יציין אפוא מכאן ואילך בפרק זה רק נושא שאינו כינוי גוף.

סדר הדיון: מלות בכינוי חבור³ (אותו, בו, לו וכיו"ב, בסדר אלפבית); צירופי⁰ (תיאור ומושא); צירופי מלית + שם (את, ב, ל, וכיו"ב, בסדר אלפבית).

1. מלות בכינוי חבור

3§ (א) אותו⁴

"פ אותו נ" — הסדר הרגיל:

ראה אותך אדם (תמ/ו 309א), תקף אותו היאוש (שם 35א), קירבה אותה מרת טמפלמן (שם 155ב), מאירה אותם החמה (שם 25א), וכן שם 14א, 47ב, 73א, 98ב, 101א, 110א, 118א, 155ג, 161ב, 186ג, 193א, 210ג, 214א, 221א.

"פ נ אותו" — מועט ביותר:

שאל הברון אותו (תמ/ו 165ב), שראה מלכוב אותו (שם 382א).

4§ (ב) אליו

החומר מועט. נמצא גם "פ אליו נ":

אז תפן אליו קריינדיל טשארני בסבר פנים יפות (וה/יג עא2), ירוצו אליה הקונים (שם עב3).

וגם "פ נ אליו":

קבץ הבעש"ט את כל תלמידיו אליו (וה/עב 5א, במהדורה יותר מאוחרת נשמטה "אליו"), נשאה מרת בלויקוף עיניה אליו (תמ/ו 251ג, אפשר נדחתה "אליו" כדי שלא לחצוץ הרבה בין "נשאה" ל"עיניה". השווה להלן 6§).

5§ (ג) אצלו

אף כאן החומר מועט. "פ אצלו נ":

בא אצלו שר אחד מאותם השרים המשמשים את האורחים (תמ/ו 15א, כאן הנושא ארוך, ובוודאי לא רצה הסופר לחצוץ בין "שר אחד" לבין "מאותם השרים"), בא אצלו יהודי להשתמד (שם 201א), ונתהווה אצלם חלל גדול (וה/יג סב3).

"פ נ אצלו":

באה יהודית אמו של יצחק אצלה (תמ/ו 602א).

3 מלות בכינוי חבור צוינו כאן בכל מקום בגוף שלישי זכר יחיד בלבד, אך מכוונות הן לכל גוף שהוא. כגון "אותו" כוללת גם "אותי", "אותך", "אותה" וכיו"ב.

4 הדברים אמורים ב"אותו" המשמשת מושא בלבד, ולא ב"אותו" המלווה שם.

6§ (ד) בו

“פ בו נ” — הסדר הרגיל :

ויאמינו בה אנשי בוצץ (וה/יג עה2), הפציר בו החסיד (שם עז1), הביט בהם יצחק (תמ/ו 32ב), החזיק בו הפונדקי (שם 41א), וכן וה/יג עו1, עו3; תמ/ו 28ב, 41ג, 47ב, 53ב, 94ב, 108א, 110א, 111א, 471ג, 474א, 518ג.

הסדר “פ נ בו” נמצא מעט :

נשתלחה מארה בהם (תמ/ו 89א), שנתנסה יצחק בהם (שם 117ג), מה מצא רבינוביין בו (שם 451ב); אף באותו ביטוי: הביט יצחק בו (שם 445ג) — הביט בו יצחק (שם 15ב).

כן נמצא “פ נ בו” בפסוק המושפע מן המקורות :

אל נא יחר אפך בי (וה/יג סד3); השווה: “אל יחר אפך בי” (שופטים ו 39).

וכן בפועל המורכב “נתן עיניו” :

נתן טפליצקי עיניו בה (תמ/ו 458א), שנתן בלק עיניו בו (שם 569ג).

“בו” נדחה לאחר הצירוף כולו כדי למנוע חציצה מרובה בין “נתן” לבין “עיניו”. אמנם מצינו כאן נושא שחוצץ ביניהן, וכן מצינו ש“בו” עשוי לבוא ביניהן⁵, אולם גם “בו” וגם הנושא יחדו חציצה גדולה מדי הם (השווה 4§).

בשינויים ממהדורה למהדורה מצינו שינוי מן “פ נ בו” ל“פ בו נ” :

עד שלא פגעו שדים בו (תמ/א 54א) < עד שלא פגעו בו השדים (תמ/ו 576ג).

7§ (ה) לו

כמעט תמיד “פ לו נ” :

ויען לו בעל הבית (וה/יג סג3), נתנה לו אשתו (שם סח3), אמר לו הבחור ליצחק (תמ/ב 48ב), נותנים לי האכרים עבודה (שם 53א), וכן וה/יג סג2, סו1, ע3, עז2; תמ/ו 25א, 32ג, 35ג, 41ג, 43א, 52א, 53ג, ועוד.

ואין צריך לומר ב“לו” כדאטיבוס אתיקוס (השווה 2§) :

שכב לו יצחק (תמ/ו 27ב), מהלכת לה הרכבת (שם 19א), וכן 14א, 18א, 26ב, 27ב, 32א, 38ב, 40ב, 42ב, 54א, 55ב ועוד.

“פ נ לו” מועט מאוד :

מתלווה יצחק להם והולך עמהם (תמ/ו 230ג. אך השווה שם 233א: מתלווה להם יצחק והולך עמהם), הזמין יצחק מי לימון לו ולחברו ולחבריו של חברו (שם 43ג. כדי שלא לחצוץ בין “לו” לבין “ולחבריו וכו’”, הקדים הסופר ל“לו” את הנושא ואף את המושא “מי לימון”).

5 כגון: נתן בה עיניו (תמ/ו 340ג).

[5] מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון

אמנם מצינו שינוי מן "פ לו נ" ל"פ נ לו":

נתן לי אבא (תמ/ד 139א) < נתן אבא לי (תמ/ו 27ג);

אך נראה ששינוי זה בעשה כאן משום הרגשת "לו". נאמר שם: "מה מניח לו יודיל תחת מראשותיו, הרי הכר שהיה במטה נתן אבא לי". יש כאן מעין הקבלת "לו" לעומת "לי": הרי כבר נתן לי, ומה בשאר לו ליודיל? יש להניח, שהעביר הסופר "לו" לסוף הפסוק, להדגישה.

§ 8 (ו) לפניו

אמנם מועט החומר, אך נראה כי "פ נ לפניו" הוא הרגיל:

התנצל יצחק לפניו (תמ/ו 47ג), נישקה אחרים לפניו (שם 140ג),

נסתכל יצחק לפניו (שם 190א), פשט עצמו הכלב לפניו (שם 275ג),

שוחה אבא לפניו (שם 507ב).

"פ לפניו נ" נמצא בחומר שלפני בעיקר בפסוקים שנושאים בא בלויית פסוק זיקה, והקדמת נושא כגון זה ל"לפניו" עשויה להטעות, שכן עשויים אנו לסבור ש"לפניו" מוסבת לפועל שבפסוק הזיקה:

מתגלגלים ובאים לפניו דברים המשמחים את לבו (תמ/ו 210ב), נפרטו

לפניו כל דברי האיגרת שכתב אמש לאביו (שם 507א), התחילו מתגלגלים

לפניו כל מאורעותיו שאירעוהו (שם 519ג), באים לפניו קהל חזיונות

ראשונים שחזה בזמן שהיה בגולה (שם 527ג).

אף בפסוקים שלהלן נראה שהוקדמה "לפניו", משום שלא רצה הסופר לחצוץ בין הנושא לבין הצירוף שבא אחריו:

נגלתה לפניו פתאום חומת ירושלים, שזורה באש אדומה, קלועה בזהב,

מוקפת עננים... (תמ/ו 190א), ונגלה לפניה אותו עלם עליו, כשאצבעותיו

העדינות מרתתות על שערה (שם 405ב).

§ 9 (ז) ממנו

"ממנו" באה גם לפני הנושא וגם אחריו. "פ ממנו נ":

ויצא ממנו דם (תמ/ו 276ג), שהשחירו מהם הכתלים (שם 317א), וכן שם

42ב, 258ב, 587א.

"פ נ ממנו":

פירש דמן מהן (תמ/ו 217ג), שפקע צבעו ממנו (שם 365א), וכן שם 12ב,

47ג, 67ב, 140ב, 208ג, 291ג, 522ב, 541א, 590א.

והשווה: משניטל ממנו מוראו (תמ/ו 258ב) — ניטל מוראם ממנו (שם 17ב).

§ 10 (ח) עליו

בפרק א של "והיה העקוב למישור" נמצא רק "פ עליו נ":

קפץ עליהם רוגזו של המזל (והיג סב), נשתנו עליה סדרי בראשית (שם עג3), וכן שם עד2, עה1, עו3.

אמנם במהדורת תרע"ב נמצא פעם אחת "פ נ עליו": לכששקעה חמה עליו (והעב 223), אך סדרו הוחלף כבר במהדורת תרע"ט: וכששקעה עליו חמה (והעט 2ג = / יג פ33. השווה: "כיון ששקעה עליו חמה", עבודה זרה ח ע"א).
 ב"תמול שלשום" אנו מוצאים גם "פ עליו נ" (כגון: תמ/ו 7א, 12ג, 21א, 22א, 32ב, 33א, 36ב, 39ב, 40ב, 41א, 48א, 50ב, 55ג, 58ג, 65א, 66א, 67ג, 78ג, 83ב, וגם "פ נ עליו" (כגון: תמ/ו 45ג, 51א, 70ג, 71ג, 292א, 359ב, 517ג, 527א, 545א, 554ג). לעיתים אף באותם הצירופים:

הביט עליה יצחק (תמ/ו 33ג) — הביט יצחק עליו (שם 48ג); עייפה עליו נפשו (שם 37ג) — שעייפה נפשו עליו (שם 434ג).
 אמנם כמה מפסוקי "פ נ עליו" ייתכן שבאו כן בהשפעת המקורות:
 נפל פחד האויבים עליו (תמ/ו 525ג) — השווה: "נפל פחד היהודים עליהם" (אסתר ח 17, וכן דה"ב יד 13); נטרפה שנתו עליו (תמ/ו 600ב) — השווה: "שמא נטרף דעתו עליו" (מו"ק כו ע"ב; וכן מדרש רבא במד' י).
 כן רוב הפסוקים, שנושאים "נפשו", נמצאו בסדר זה:

תצא נפשי עלי אם יודע אני (תמ/ו 9ג. השווה: "תצא נפשי עליך שאין לי מה ליתן לך", מדר"ר ויק' לד), עגמה נפשו עליו (תמ/ו 535ג. השווה: "ועגמה נפשה עליה", פדר"א כה), וכן תמ/ו 216ג, 473ב, 542ג (אמנם נמצא גם בהקדמת "עליו" ל"נפשו": קדרה עליו נפשו, תמ/ו 252ג; וכן עייפה עליו נפשו, שהובא לעיל).

11§ (ט) עמו

"עמו" שכיחה בין בסדר "פ נ עמו":

נכנס יצחק עמו (תמ/ו 43ב), פורח צלו עמו (שם 274ב), ונמאסה ישיבתו עמהם (שם 298א), וכן שם 31א, 113ב, 318ב, 348ב, 502א.
 ובין בסדר "פ עמו נ":

שעשה עמו יצחק (תמ/ו 265ג), היטיב עמה המקום (שם 422ג), נתלבט עמהם ארוף (שם 434ג), וכן שם 448א, 585א.

2. צירופי 0

12§ (א) תיאור 0

בעניין סדר המלים כדאי שנבחין בין מושא בצירוף 0 לבין תיאור בצירוף 0. מתיאורי 0 שבאו אחרי הפועל נמצאו "כאן ו"שם" לפני הנושא; ו"פתאום" פעמים לפני הנושא ופעמים אחריו:

[7] מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון

"פ כאן נ":

מרובים כאן הדברים (תמ/ו 222בג), היה כאן גם חברנו יוסף אהרונוביץ (שם 109ג), שנפל כאן דבר (שם 431ב).

בחומר שלפני נמצא אמנם פעם אחת "פ נ כאן": שהיו בני אדם כאן (תמ/א 60ב), אך במהדורה יותר מאוחרת שונה ל "פ כאן נ": שהיו כאן בני אדם (תמ/ו 586ב).

"פ שם נ":

שהיה שם ממון הרבה (והיג עז), לא היה שם אדם (תמ/ו 27א), שהגיעו שם ימות החורף (שם 86א), וכן 54ג, 55א, 59א, 104א, 199א, 482א, 483ב, 497ג. "פ נ שם" נמצא בחומר שלפני רק פעם אחת: שראו עיניו שם (תמ/ו 220א).

"פ פתאום נ":

נפל פתאום דבר (תמ/ו 88ג), באה פתאום חטאתו (שם 270א), נשמע פתאום קול כלב (שם 341א), וכן שם 23א, 190ב, 216ב, 278ג, 289ב, 360ב, 432ג, 460א, 467א, 485ג, 506ב, 562א, 576ג, 578ג.

"פ נ פתאום" נמצא אף הוא:

נבקעה האדמה פתאום (תמ/ו 49ב), הרגיש יצחק פתאום (שם 505ב), נדחף יצחק פתאום (שם 589א), וכן שם 338ב, 414א, 455א, 545א, 577א, 587א.

לכאורה רבים פסוקי "פ פתאום נ" מפסוקי "פ נ פתאום", אך יש להביא בחשבון שבכמה פסוקי "פ פתאום נ" הנושא ארוך במקצת, או שהיה רצון להסמיכו לצירוף שבא אחריו, ולא יכול אפוא הסופר לדחות באלה את "פתאום" לאחר הנושא.

תיאורי 0 אחרים, מהם נמצאו לפני הנושא, ומהם — אחריו. אולם הם לא הופיעו במידה מספקת עד שניתן יהיה לקבוע מהו מקומם הרגיל.

13§ (ב) מו שא 0

רק המושא "עצמו" נמצא בחומר שלפני קודם לנושא — "פ עצמו נ":

טלטל עצמו יצחק (תמ/ו 36ג), נטלו עצמם המים (שם 287א), הגביהו עצמן הגבעות (שם 569ג), וכן שם 7ג, 168ב, 275ג, 306א, 559ב, 569ג, 589א.

אפשר שהקדמת "עצמו" באה כדי למנוע טעות בהבנת הכתוב. לו נכתב "טלטל יצחק עצמו", "הגביהו הגבעות עצמן", היה עשוי הביטוי להיות דרמשמעי, משום התכיפות של "יצחק עצמו", "הגבעות עצמן". לעומת זאת "טלטל עצמו יצחק", "הגביהו הגבעות" — דרמשמעי⁶. אלא שלא בכל מקום שמופיע "עצמו"

6 דרך אחרת למנוע טעות זו היא להשתמש ב"את", כגון: עשתה הילדא רבינוביץ את עצמה (תמ/ו 598א).

כמושא ויש מקום לטעות, קודם "עצמו" לנושא, ואנו מוצאים גם את הסדר "פ נ עצמו":

לקח יצחק עצמו (תמו/26ב), זקפה סוניה עצמה (שם 94ג), וכן 64ב, 68א, 79א, 184ב, 220ב, 332א, 334א, 435א.
והשווה: נטל עצמו יצחק (תמו/168ב) — נטל בלק עצמו (שם 302א).

זולת "עצמו" נמצאו כל שאר מושאי 0 אחרי הנושא — "פ נ 0 מושא":
ראו הגלים מאור פניו (תמו/31ב), הזמינו להם חבריו קהוה שחורה (שם 43ג), ששכר הזקן פועלים (שם 65א), וכן שם 26ג, 28ב, 36ב, 41ג, 43ב, 46ג, 53א, 57ג, 65ג, 87א, 116ג, 118א, 120ג, 291ג, 518ג, ועוד.
גם ב"מושא פנימי":

שגורה המלכות גזירה (תמו/10ב), שאגה הרכבת שאגה איומה (שם 25א).
וגם בפעלים מורכבים:

לא נתן יצחק דעתו על בערות (תמו/28ב), עקר יצחק דעתו מעירו (שם 82ב), נשא יצחק עיניו (שם 187ב), נתן טפליצקי עיניו בה (שם 45א), הסיחה ירושלים דעתה (שם 461ג), וכן שם 12א, 74א, 137א, 140ב, 251ג, 276ג, 435ב, 506ב, 569ג.

3. צירופי מלית + שם

14§ (א) את

"פ נ את" — הסדר הרגיל:

שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו (והיג עה2), ראה יצחק את עצמו מיותר (תמו/75א), והדיחו הספנים את הרצפה (תמו/30א), וכן והיג סג, עוי, 3; עט, 2; פא; תמו/22א, 34ב, 41ב, 46ג, 47ג, 63ג, 76א, 87ב, 97א, 455א, 480ג, 481ב, 482א, ועוד.

"פ את נ" נדיר. ב"זהיה העקוב למישור" פרק א לא נמצא הוא כלל. ב"תמול שלשום" מעמ' 7 עד עמ' 188 לא נמצא אלא פסוק אחד בסדר זה: נתן לו את המיחם מר איינברג מרחובות (תמו/147ב). אולם פסוק זה הוא מדבריה של מרת הופנשטיין, ואולי נתכוון כאן הסופר לחקוטה ולא לכתוב בלשונו שלו. בעמודים אחרים ב"תמול שלשום" נתקלתי עוד בפסוק זה: תקפה את לבו תקיפות חצופה (תמו/477ג).

15§ (ב) ב

"פ נ ב" — הסדר הרגיל:

שלא ירגישו הבריות בעלבונה (והיג עד3), פגע יצחק בבחור אחד

[9] מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון

(תמ/ו 43א), השכים יצחק ב ב ו ק ר (שם 76ב), שנתרגל יצחק בקטנותו (שם 89ג), וכן והיג סב2, 3, סו1, עא2, עג2, עד2, עה2, עו3, עז1, עט2; תמ/ו 9ג, 26ב, 47ב, 64ב, 68א, 78ג, 81א, 83ג, 86ג, 87א, 89ב, 97ג, 100ג, 104ב, 106א, 110א, 114א, 460א, 559ב.

אף מצינו ששינה הסופר "פ ב נ" ל "פ נ ב" במהדורה יותר מאוחרת: בא ב פ י ו חצי המשקה (וה/עב 20א) < בא חצי המשקה ב פ י ו (וה/עט כח = 3יג עח3).

פסוקי "פ ב נ" מעטים. מהם נושאם ארוך ומשום כך נדחה לאחר צירוף-ב: יושב לו ב צ ל ו ש ל ת ר י ס ח י ג ר או סו מא, מחוסר איברים או מוכה פצעים (תמ/ו 204א), ישוב ישוב בעיר בוציע "א איש יהודי אחד כשר וישר (וה/יג סא2).

ומהם עשויים היינו לטעות במשמעותם לו סודרו בסדר "פ נ ב": פן יודע בקהל רוע מצבם (וה/יג סח3, הסדר "רוע מצבם בקהל" מטעה), לא היתה בידם אפילו פרוטה לפורטה (וה/יג סב3, לו נכתב "אפילו פרוטה לפורטה בידם" היינו סבורים כי "בידם" מוסבת ל"לפורטה"; אף לא רצה כנראה הסופר לחצוץ בין "פרוטה" ל"לפורטה" במלה "בידם"). כן נמצא סדר זה של "פ ב נ" בצירוף ב שהוא אפוזיציה לצירוף אחר, שמקומו לפני הנושא. צירוף-ב נמשך אפוא אחר אותו צירוף (השווה: § 16, 18), כגון "פ ב נ ב" (בו = ב):

שלא היה ב ב ב ל ק כח לברוח (תמ/ו 570א).

וכן "פ שם ב נ" (שם = ב):

היה שם בקרון של הרכבת אדם אחד (תמ/ו 483א), היה שם באותו קרון אדם שפוף (שם 486ב).

אמנם בשני פסוקים אלה באים הנושאים בפסוקי זיקה, ואולי משום כך נדחו הנושאים אחרי צירוף-ב.

צירופי-ב אחרים, שבאו בסדר "פ ב נ", לא נמצאו בהם מושאים אלא תיאורים בלבד, וכמעט כולם תיאורי מקום הם (אמנם תיאור מקום בא גם אחרי הנושא, בסדר "פ נ ב"):

חילחל פתאום באויר קול כקול זמרה (תמ/ו 23א), ולא נמצא בכל העיר ש"ס שלם (תמ/ו 481ג), וכן תמ/ו 65ג, 83ג, 582א.

16§ (ג) ל

"פ נ ל" — הסדר הרגיל:

והלך החסיד לביתו (וה/יג עו3), ראוי אותו סנדלר להכרת טובה

(תמ/ו 115ג), מצאתו סוגיה ליצחק ברחוב (שם 128א), אמר יצחק לעצמו
(שם 144ג), וכן והיג סא, סב, סח, עז; תמ/ו 114א, 118א, 122ב, 131א, 133ג,
134א, 144א, 153ג, 155א.

סדר זה נוהג גם כשצירוף ל הוא אפוזיציה ל"לו" (השווה: §15, 18) — "פ לו נ ל"
(לו = ל):

נעשה לו נס ליצחק (תמ/ו 15א), אמר לו המלצר לאחד מהם (שם
15ב), שחקה לו שעתו ליצחק (שם 23ב), וכן שם 48א, 194ג, 361ב, 426א.
אולם נמצא גם "פ לו ל נ" (לו = ל):

היה לו לאותו חסיד לחם צר (והיג עז), היו לו לב לק קרובים אחרים
(תמ/ו 471א).

"פ ל נ" מועט הוא יחסית:

נפלו לתוך ידינו ספרים אחרים (תמ/ו 263ג), יושבים להם לשולחנו
של רבינו ביץ כמה בני אדם (שם 453ב).
בעיקר נמצא סדר זה בצירופים "לכאן", "לשם" (השווה: §12):
שנודמן לכאן אחד מעירים (תמ/ו 260ג), כשירדו לשם אנשים מירושלים
(שם 481ג), וכן תמ/ו 28ג, 306א, 345א, 434ג, 463ב.

§17 (ד) מן

"פ נ מן" — הסדר הרגיל:

צנחה ידו משם (והיג פב), כשיצא יצחק מעירו (תמ/ו 26ב), שלא
ילמדו הבנים ממעשיהם (שם 60ג), וכן והיג סא, סג, סו, ע, עב;
תמ/ו 32א, 43ג, 48ב, 61ב, 67ב, 139א, 276ג, 306א, 506ב, 578ג, 589א.

"פ מן נ" מועט:

צצים ועולים מן החול בתים חדשים (תמ/ו 138א), שצמחה לנו מבין
חברותינו אחות רחמנית (שם 155ג), שלא נתקיימה בהם מעצה זו אלא
מחצית ראשונה בלבד (והיג עב).

כן מצוי סדר זה בפסוק שנלווה לגושאו צירוף ש:

קפץ מתוך הצללים שלד של זאב שהפך עצמו לתן ולשועל... (תמ/ו
281א), מבצבץ מן החולות כמין כביש, שנותן לרגליו של אדם עמידה
(שם 439ב).

ובפסוק שהוא חיקוי למקורות:

ויצא מבינו צץ כל עשרם (והיג ע).

השווה: "ויצא מבת ציון כל הדרה" (איכה א 6).

[11] מקומו של הנושא בין המשלימים בפסוק מטיפוס "פנ" אצל ש"י עגנון

18§ (ה) על

"פ נ על" — הסדר הרגיל :

התפלל יצחק על עצמו (תמ/ו 23א), הביט יצחק על מטל ליו (שם 30ג), באה סערה גדולה על הים (שם 31א, 63ג), נתחבב רבינוביץ על יצחק (שם 51א), וכן והיג עג2; תמ/ו 29ב, 31ב, 36ג, 40ב, 44ג, 54א. אף בפועל מורכב : מיום שעמד יצחק חברנו על דעתו (תמ/ו 7א).

"פ על נ" נמצא בפסוק שבו צירוף על הוא אפוזיציה לצירוף אחר, שמקומו לפני הנושא (השווה §§ 15, 16), כגון "פ עליו על נ" (עליו = על) : נפלה עליו על בלק שינה (תמ/ו 308א), וכן שם 8ב, 45ג, אלא שבאלה נלווה לנושא צירוף ש, ואולי משום כך נדחה אחרי צירוף על. וכגון "פ שם על נ" (שם = על) : היתה מונחת שם על השולחן תיבה של אתרוג, שבכל יום רבקה מוציאתה (תמ/ו 514ב), אך גם בזה יש צירוף ש לנושא. כן נמצא סדר זה בפסוק שהוא חיקוי למקורות : מה נאוו על הלויים דברי חז"ל למה נקרא נשך, מפני שנושך וכו' (והיג ט1). השווה : "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר" (ישעיה נב 7). אמנם כאן גם טעם נוסף, שלא רצה הסופר לחצוץ בין "דברי חז"ל" לבין המובאה מדבריהם.

19§ סיכום

אם אין הצירוף ארוך, שעשוי להידחות משום כך לסוף הפסוק, אם אין הפסוק חיקוי לדברים מסוימים או למקורות, וכיו"ב, יש לצפות שמקומו של הנושא בין המשלימים אחרי הפועל במשפטים מטיפוס "פנ" יהא כדלקמן :

1. אם הנושא כינוי גוף (אני, אתה, הוא וכד') הסדר תמיד : "פ נ משלים" (§2).

2. אם הנושא אינו כינוי גוף

(א) יש משלימים הבאים לפניו :

(1) כמעט תמיד : "פ אותו נ" (§3)

"פ לו נ" (§7)

(2) על-פירוב : "פ בו נ" (§6)

"פ עליו נ" (§10)

"פ כאן נ" (§12)

"פ שם נ" (§12)

(ב) יש משלימים הבאים לפניו ואחריו כמעט באותה מידה :

"פ אליו נ" — "פ נ אליו" (§4) (?)

"פ אצלו נ" — "פ נ אצלו" (§5) (?)

"פ ממנו נ" — "פ נ ממנו" (9§)

"פ עמו נ" — "פ נ עמו" (11§)

"פ עצמו נ" — "פ נ עצמו" (13§)

"פ פתאום נ" — "פ נ פתאום" (12§)

(ג) ויש משלימים הבאים אחריו :

(1) כמעט תמיד: "פ נ 0 מושא" (זולת "עצמו") (13§)

"פ נ את" (14§)

(2) על-פירוב: "פ נ ב" (15§)

"פ נ ל" (16§)

"פ נ מן" (17§)

"פ נ על" (18§)

אין צורך לומר, כי לא בדיוק מתימאטי נקבעה החלוקה בין "כמעט תמיד" לבין "על-פירוב" וכן בין "על-פירוב" לבין המשלימים הבאים באותה מידה לפני הנושא ואחריו. עם כל זאת נראה, כי רשימה זו בכללה משקפת אל-נכון את סדר המלים בקורפוס שנבדק מכתבי עגנון.